

Julia Kupidura

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

EMANCYPACJA DROGĄ DO WOLNOŚCI. DZIAŁALNOŚĆ UKRAIŃSKICH AKTYWISTEK SPOŁECZNYCH DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO

Badania nad rolą kobiet w historii i w naukach społecznych doprowadziły do powstania nowej dziedziny refleksji, która skupia się na kobietach. To nie tylko nauka o roli kobiet w danym okresie historii, nie tylko badania kobiecych ruchów czy działalności kobiecych organizacji. Chodzi o zmianę dotychczasowego punktu widzenia historiografii i włączenia w nią kobiet.

Historia kobiet Europy Środkowo-Wschodniej jest szczególnie ciekawa. Okazuje się bowiem, że kobiety miały ogromny wpływ na przebieg historii regionu. Wschodniosłowiański ruch emancypacyjny formował się w warunkach okupacji i problemów tożsamości narodowej. Wyjątkowość ruchów kobiecych (zarówno ukraińskich, jak i polskich) polegała również na tym, że etnicznie ziemie tych narodów podzielone były między okupujące je państwa. Działalność emancypacyjna Ukrainek w dwudziestoleciu międzywojennym przejawiała się na kilku płaszczyznach: społecznej, politycznej, wydawniczej i międzynarodowej.

Konsekwencja i pracowitość sprawiły, że ukraińskie działaczki feministyczne w dwudziestoleciu międzywojennym zapraszane były niemal na wszystkie zjazdy, kongresy i konferencje międzynarodowe. Oznaczało to, że ich głos liczył się nie tylko w Europie, ale również w Stanach Zjednoczonych (Ukrainki w dwudziestoleciu międzywojennym należały do Międzynarodowej Rady Kobiet [International Council of Women], Międzynarodowego Związku Kobiet [International Women Suffrage Alliance] czy Międzynarodo-

dowej Ligii Kobiet na Rzecz Pokoju i Wolności [League of Women for Peace and Freedom].

Historia ruchu kobiecego w Galicji sięga lat siedemdziesiątych XIX wieku. Zaczęły wtedy powstawać religijne i świeckie dobroczynne organizacje kobiet. Duże doświadczenie w tworzeniu struktur wyniosły Ukrainki z uczestnictwa w polskich organizacjach (były to między innymi Towarzystwo Klaudynek – 1858 i Komitet Kobiet – 1862). W Galicji w tym czasie działały również 23 dobroczynne żydowskie organizacje kobiece¹.

Mylnym jest kojarzenie ukraińskich organizacji kobiecych w Galicji wyłącznie z rozwojem ruchu narodowego. Najlepszym przykładem jest, powstała w 1878 roku, najstarsza w Galicji organizacja kobieca, Towarzystwo Kobiet Ruskich. Ukierunkowane rusofilsko zgrupowanie było ewenementem, wyraźnie odróżniającym się od nacjonalistycznych ruchów kobiecych Galicji². Była to pierwsza organizacja o charakterze dobroczynnym na Zachodniej Ukrainie. Wywodziła się bezpośrednio z bractwa funkcjonującego przy cerkwi, a jej powstanie było efektem konfliktu między mniszkami a jego świeckimi członkiniami. Kobiety, które przystąpiły do nowopowstałego towarzystwa, były przedstawicielkami moskwofilskiej inteligencji Lwowa, ściśle powiązanej ze sferami cerkiewnymi³.

Fakt, że nazywały siebie „ruskimi”, a nie „rusińskimi”, przysporzył im sporo wrogów i wywoływał niechęć wśród Ukrainek. I to pomimo tego, że w statucie zapisano możliwość wstąpienia w szeregi towarzystwa Ukrainkom oraz kobietom innej narodowości pod warunkiem, że poślubiły Ukraińca⁴. W 1930 roku Towarzystwo założyło gazetę „Chazajka”, nie zdobyła ona jednak stałych czytelników. Przyczyną niepowodzenia był brak zaufania i posłuchu dla rusofilskiego nurtu wśród Ukraińców w Galicji. Kobiety organizowały bale, z których dochód przeznaczany był na wieczory z kulturą i literaturą rosyjską. Nie spotkały się one z dużym odzewem wśród społeczności Galicji. Towarzystwo utrzymywało również szkołę rosyjską, w której kształcono rusycystki⁵.

Konserwatywny radykalizm, rusofilskie poglądy i skostniałe obyczaje spowodowały, że do Towarzystwa Ruskich Kobiet podchodzono lekceważąco.

¹ O. Małanczuk-Rybak, *Ideologia ta suspilna praktyka žinoczoho ruchu na zachidnoukrajinskych zemliach XIX – perszoji tretyni XX st.: typologia ta jewropejskij kylturno-istorycznyj kontekst*, Knyhy-XXI, Czerniwczi 2006, s. 396.

² M. Bohaczewska-Chomiak, *Byłym po bilomu. Žinky w hromadskomu žytti Ukrajiny 1884–1939*, Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, Edmonton 1988, s. 226.

³ O. Małanczuk-Rybak, dz. cyt., c. 397.

⁴ Tamże.

⁵ Marta Bohaczewska-Chomiak, dz. cyt., c. 227.

Traktowano go raczej jako zakon i twór zupełnie archaiczny, ograniczający kobiety i nie tyle spychający tendencje emancypacyjne i kwestie kobiece na dalszy plan, co zupełnie nie biorący ich pod uwagę. Warto dodać, że Towarzystwo nie utrzymywało kontaktów z powstającymi w Galicji organizacjami kobiecymi, które popierały nowe nurty emancypacyjne.

W 1884 roku z inicjatywy Natalii Kobryńskiej w Stanisławowie (dzisiejszy Iwano-Frankiwsk) powstała pierwsza świecka, feministyczna organizacja kobieca na Ukrainie: Towarzystwo Kobiet Ruskich w Stanisławowie⁶. Jako jej główny ideolog, Kobryńska wyznaczyła podstawowe zasady, w oparciu o które towarzystwo miało się rozwijać. Ogromny nacisk położyła na nacjonalno-patriotyczny charakter organizacji (w jej szeregach mogły wstąpić tylko Ukrainki). Jako socjalistka planowała zjednoczyć Ukrainki wszystkich stanów społecznych⁷.

Pojawienie się pierwszego ukraińskiego wydawnictwa dla kobiet związane jest z nazwiskiem Natalii Kobryńskiej, która była także pierwszą ukraińską teoretyczką myśli feministycznej. Idee feminizmu łączyła z socjalizmem. Od najmłodszych lat o jej wykształcenie dbał ojciec, Iwan Ozarkewycz. Ponieważ w tym okresie oświata na poziomie gimnazjalnym była niedostępna dla dziewcząt, młoda Natalia czytała literaturę, jaką przynosili do domu jej bracia, uczniowie niemieckiego i ukraińskiego gimnazjum. W 1871 roku wyszła za mąż za Teofila Kobryńskiego. Przy jego boku pogłębiała edukację i zapoznawała się m.in. z pracami Ernesta Renana, Ferdynanda Larysa, Karola Marksa i Fryderyka Engelsa. Wspólnie przetłumaczyli też dzieło J. S. Milla *Poddaństwo kobiet* (*The Subjection of Women*, 1869), jedną z najważniejszych krytyk nierówności płci⁸.

Jak pisze w swojej autobiografii, wszystkie te teksty zachwiały fundamentami jej wychowania:

Pamiętam, że bardzo przeżywałam ten czas, kiedy zaczęłam zaznajamiać się z pracami pozytywistów. Prace tej szkoły zaczęły rujnować nie tylko moje religijne wyobrażenia, ale również poglądy na życie i porządek społeczny, który mnie otaczał. To nie było łatwe. Czułam, że tracę pod sobą grunt, a silny wewnętrzny konflikt w najwyższym stopniu drażnił moje nerwy⁹.

⁶ Natalija Kobryńska (1855–1920) – organizatorka ruchów kobiecych na Ukrainie, pisarka. Inicjatorka pierwszej ukraińskiej organizacji kobiecej Pierwszy Wianek, która dała podstawy do powstania kobiecych czasopism redagowanych i wydawanych przez same kobiety.

⁷ O. Małanczuk-Rybak, dz. cyt., s. 402

⁸ Марта Богачевська-Хом'як, dz. cyt., s. 113.

⁹ Cyt za: Марта Богачевська-Хом'як, dz. cyt., s. 113. Tłumaczenie własne. Dalej, jeśli nie wskazano inaczej, również.

We wrześniu 1882 roku zmarł Teofil Kobryński. Natalia wyjechała do Wiednia. Tam napisała swoje pierwsze opowiadania, które przyniosły jej sukces i poparcie Ostapa Terleckiego, Mychajła Pawłyka oraz całego młodego pokolenia galicyjskich socjalistów¹⁰. Jednak głównym celem Kobryńskiej było utworzenie organizacji kobiecej o świeckim charakterze. Udało się to w sierpniu 1884 roku w Stanisławowie. 8 grudnia odbyło się zgromadzenie założycielskie Towarzystwa Kobiet Ruskich, w którym udział wzięło prawie sto kobiet z całej Galicji¹¹. Niemal równocześnie powstała idea wydania almanachu. Kobryńska postawiła przed nim trzy główne zadania: zapoznawać kobiety z ideami feminizmu, wzmacniać ich zaufanie do organizacji oraz budować solidarność pomiędzy Ukrainkami po obydwu stronach granicy rosyjsko-habsburskiej¹². Materiały do almanachu nadsyłane były z wszystkich ziem ukraińskich. W wydanie duży wkład wniosła Ołena Pczółka, która nie tylko je sfinansowała, ale również zaproponowała nazwę „Перший вінок”. Wielość nadesłanych materiałów skłoniła redakcję do rozpoczęcia przygotowań kolejnego wydania almanachu, zatytułowanego „Другий вінок”, który jednak nie został ostatecznie opublikowany.

Ukraińska społeczność Galicji przyjęła pierwsze wydanie gazety redagowanej i wydanej przez kobiety w sposób ambiwalentny. Z jednej strony gratulowano inicjatywy, z drugiej jednak sama gazeta sprzedawała się powoli. Jeszcze dziesięć lat po wydaniu, na łamach kolejnych pism redagowanych przez Kobryńską ukazywały się ogłoszenia o możliwości zakupu almanachu¹³.

W latach 1893–1896 Natalia Kobryńska była redaktorką trzech numerów nowej gazety „Наша доля”. Wydanie kontynuowało socjalistyczne poglądy głównej redaktorki. W pierwszym numerze opublikowano m.in. projekt utworzenia przedszkoli dla dzieci, artykuł analityczny na temat dalszego rozwoju ruchu kobiecego w Galicji, płomienną przemowę dotyczącą praw kobiet, autorstwa bukowińskiej nauczycielki i pisarki Jewhenii Jaroszyńskiej, wezwanie Anny Gramaliuk pod tytułem: *Mieszkanki wsi Tyszkivci powiatu gródeckiego do walki z analfabetyzmem!* oraz artykuł o domowym niewolnictwie kobiet. W „Нашій долі” prowadzono także rubrykę o światowym ruchu kobiecym oraz strony literackie¹⁴.

¹⁰ Tamże, s. 115.

¹¹ Степан Кость, *Жіноча преса*, http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vlnu/Jur/2007_30/Vi-snyk%2030_P2_02_Kost.pdf, (31 października 2011).

¹² Марта Богачевська-Хом'як, dz. cyt., s. 119.

¹³ Tamże, dz. cyt., s. 119-120.

¹⁴ Марта Богачевська-Хом'як, dz. cyt., s. 126.

Ostatecznie działalność Natalii Kobryńskiej spotkała się z niezrozumieniem ze strony kobiet Galicji Wschodniej. Powody takiego stanu rzeczy tłumaczy Marta Bohaczewska-Chomiak:

Kobryńska nie zrobiła z ukraińskich kobiet świadomych feministek, nie przekonała ich o nadzwyczajnej wadze kobiecej emancypacji, bo odczuwały one bardziej dyskryminację narodową, aniżeli płciową. Kobryńska zachęciła jednak kobiety do pracy społecznej oraz skierowała je na drogę pragmatycznego feminizmu.¹⁵

Międzynarodowy wymiar ukraińskiego feminizmu przejawiał się na trzech, wzajemnie powiązanych poziomach. Pierwszy był ściśle związany z podziałami, jakie miały miejsce w ukraińskim społeczeństwie. Było ono podzielone między trzy państwa (Związek Radziecki, Polskę i Czechosłowację), a co za tym idzie między trzy, wzajemnie walczące ze sobą ideologie. Istniała potrzeba stworzenia organizacji kobiecej, która mogłaby wypowiadać się ponad podziałami. Był to jednak ideał trudny do osiągnięcia i bardzo często Ukrainki zajmowały sprzeczne stanowiska na międzynarodowych forach. Drugi aspekt to działalność na emigracji. Kobiety mogły działać bądź poprzez wstąpienie do organizacji kobiecych państw, w których się osiedliły, bądź zakładając własne organizacje. Kontakt kobiet z Ukrainy z międzynarodowymi organizacjami kobiecymi odbywał się często jedynie poprzez emigrantki. Zwłaszcza kiedy na Ukrainie Radzieckiej zapanował terror i cenzura.

Trzeci z punktów charakterystycznych, jakimi odznaczał się ukraiński feminizm dwudziestolecia międzywojennego, to czynny udział Ukrainek w międzynarodowych forach, konferencjach i kongresach. Podkreślić należy, że ich udział często wychodził poza czysto feministyczne działania i próbował utrzymać kwestię ukraińską w centrum zainteresowania. Ukraiński feminizm tego okresu był ściśle związany z problematyką narodowo-wyzwoleńczą¹⁶. Jeśli w latach dwudziestych na Ukrainie eksponowano problematykę kobiet, to w latach trzydziestych, pomimo znacznego wzrostu zainteresowania feminizmem i tematyką kobiet zesłała ona na dalszy plan¹⁷.

¹⁵ Tamże, s. 128.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Zjawisko to było szczególnie widoczne w Galicji, gdzie powstały i cieszyły się dużym zainteresowaniem cztery periodyki dla kobiet: „Żinocza doła”, wydawana w latach 1932–1939; „Żinocza wola” wydawana w latach 1932; „Żinoczyj hołos”, wydawany w latach 1931–1932; „Nowa chwyla”, wydawany w latach 1925–1939. Powstały również liczne organizacje kobiece, między innymi Związek Ukrainek. Działalność wszystkich periodyków i organizacji została zawieszona po ustanowieniu na Ukrainie władzy radzieckiej.

Ogólnoludzki wymiar feminizmu stracił znaczenie wobec tragedii narodu ukraińskiego¹⁸.

Warto nadmienić, że taki charakter feminizmu miał miejsce tylko w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i był przyczyną niezrozumienia za strony feministek zachodnioeuropejskich i amerykańskich. Działaczki te nie wiedziały, kogo popierać w skłóconym i podzielonym narodzie ukraińskim. Ponadto międzynarodowe organizacje kobiece nawoływały do pacyfizmu i powstrzymania działań wojennych. Taką organizacją była na przykład Międzynarodowa Liga Kobiet na Rzecz Pokoju i Wolności, która powstała jeszcze podczas pierwszej wojny światowej¹⁹. Na pierwszym zjeździe Ligi w Hadze w 1915 roku zatwierdzono program, w którym zawarto takie postulaty jak: wolność dla wszystkich narodów, demilitaryzację, arbitraż międzynarodowy, demokratyzację stosunków międzynarodowych oraz zabezpieczenie praw kobiet. Organizacja zdecydowanie odrzuciła wojnę jako sposób uprawiania polityki i postulowała pokój, zwracając się do wszystkich kobiet niezależnie od narodowości i politycznych poglądów. Kobiety stawiały przed sobą zadanie budowy stosunków międzynarodowych w oparciu o wzajemną pomoc i dobrą wolę, dzięki czemu wojny miałyby być niemożliwe. Postulowały ustanowienie socjalnej i moralnej polityki równości kobiet i mężczyzn oraz wprowadzenie tych zasad do systemu oświaty. Był to ambitny plan solidarności kobiet ponad podziałami politycznymi oraz narodowościowymi. Niestety nie odniósł sukcesu.

Program Ligi i jej pacyfistyczne ukierunkowanie stawiało pod znakiem zapytania członkostwo Ukrainek. Moralne wątpliwości miała Hanna Czykałenko-Keller²⁰, która korespondowała między innymi w tej sprawie z Emily Greene Balch²¹. Czykałenko-Keller wątpiła, czy walka Ukrainek o niepodległość kraju pozostaje w zgodzie z ich udziałem w pacyfistycznej organizacji kobiecej. Balch przekonywała o możliwości takiego udziału, wyrażając jednocześnie nadzieję, że Ukrainki zrozumieją wagę międzynarodowego pokoju. Dla samych Ukrainek przystąpienie do Ligi miało wymiar przede wszystkim polityczny. Rada Ligi natomiast miała nadzieję, że ich uczestnictwo w Kongresach spowoduje, że międzynarodowy pokój stanie się również dla Ukrainek sprawą priorytetową. Wyraźnie zarysowały się więc sprzeczne priorytety

¹⁸ O. Bohaczewska-Chomiak, s. 305.

¹⁹ WILPF Women's International League for Peace and Freedom.

²⁰ Hanna Czykałenko-Keller (1884–1964) – dziennikarka, działaczka feministyczna, tłumaczka. Studiowała w Odessie, Genewie, Edynburgu. Uczestniczyła w większości kongresów kobiecych.

²¹ Emily Greene Balch (1867–1961) – działaczka feministyczna, honorowa międzynarodowa przewodnicząca Ligi Kobiet. W 1946 roku została odznaczona Pokojową Nagrodą Nobla.

z jednej strony pacyfistycznej Ligi Kobiet, z drugiej zaś Ukrainek, za nadrzędny cel stawiających sobie afszowanie sytuacji narodu ukraińskiego na arenie międzynarodowej. Pierwsza konferencja Międzynarodowej Ligi Kobiet została zorganizowana zaraz po wojnie, w Zurychu. Działaczki wyraziły wtedy wsparcie dla Ligi Narodów i zaakcentowały obowiązki i możliwości ruchów kobiecych w zapobieganiu wybuchom nowych wojen²².

Działalność Hanny Czykałenko-Keller nie ograniczyła się tylko do przystąpienia do Międzynarodowej Ligi Kobiet na Rzecz Pokoju i Wolności. Założyła Towarzystwo Obrony Praw Kobiety Ukraińskiej, którego głównym założeniem było przyjęcie Ukrainek do Międzynarodowego Związku Sufrażystek. Jej plany powiodły się i już w czerwcu 1920 roku Ukrainki zostały zaproszone na Kongres Związku do Genewy. Wsparły tam program, który przewidywał prawne i ekonomiczne równouprawnienie kobiet i mężczyzn, pomoc nieślubnym dzieciom oraz likwidację prostytucji. Ukrainki wykorzystały kongres do popularyzacji sprawy ukraińskiej poprzez rozmowy i kolportaż materiałów dotyczących Ukrainy. Członkostwo to dawało im autorytet trybuny międzynarodowej i otwarcie możliwości współpracy z Ligą Narodów. Kobiety ze wschodniej części Ukrainy nie przejawiały potrzeby uczestniczenia w Kongresach Sufrażystek, natomiast przedstawicielki Zachodniej Ukrainy pozostawały w kontaktach ze Związkiem poprzez organizacje na emigracji nawet wtedy, kiedy w ich kraju zapanował reżim sowiecki²³.

Znacznie bardziej skomplikowane były stosunki Ukrainek z Międzynarodową Radą Kobiet²⁴, założoną w 1888 roku w Waszyngtonie. Inicjatywa wstąpienia do tej organizacji wyszła od Mariji Zarchij²⁵. Międzynarodowa Rada Kobiet organizowała zjazdy co pięć lat, jednak komitety spotykały się częściej. Jednym z podstawowych punktów programu było zmniejszenie napięć międzynarodowych. Rada działała z Ligą Narodów między innymi w obszarze polepszenia stosunków międzynarodowych, wychowania i nauki oraz odbudowy państw, które ucierpiały podczas wojny. Dla ukraińskich działaczek to właśnie współpraca z Ligą Narodów była szczególnie ważna. Wielokrotnie składały podania z prośbą o rozpatrzenie kandydatury Ukrainy. Ostatni raz zrobił to w 1923 roku berliński oddział Ukraińskiej Rady Kobiet. Jednak prośba o przy-

²² M. Bohaczewska-Chomiak, dz. cyt., s. 306.

²³ Tamże, s. 307.

²⁴ ICW – International Council of Women.

²⁵ Marija Zarchij – sekretarz generalny Ukraińskiego Związku Kobiet, który w 1920 roku nazywał się Tymczasowym Komitetem Ukraińskiej Narodowej Ligi Kobiet.

jęcie Ukraińskiej Republiki Ludowej do Ligi Narodów została odrzucona²⁶. Ponadto Rada oraz jej oddziały narodowe cieszyły się wsparciem takich organizacji, jak Międzynarodowy Czerwony Krzyż.

Pierwszy powojenny kongres Międzynarodowej Rady Kobiet poświęcony został strukturom demograficznym w Europie oraz wzmocnieniu roli kobiet w powojennej odbudowie Europy. Kongres wyszedł daleko poza granice czysto feministyczne. Wzbudził w związku z tym duże zainteresowanie władz ukraińskich, które do tej pory sceptycznie odnosiły się do działań organizacji kobiecych. Dostrzeżono wagę programu oraz szerokie perspektywy Międzynarodowej Rady Kobiet. Czykałenko-Keller oraz Zarchij otrzymały upoważnienie od Ukraińskiej Republiki Ludowej do reprezentowania państwa w imieniu rządu na kolejnym Kongresie Rady w Oslo we wrześniu 1920 roku. Ukraińska delegacja wzięła udział w kongresie wraz z 350 innymi kobietami. Rząd norweski, który świętował dziesięciolecie niepodległości Norwegii od Szwecji, podwoił dofinansowanie dla kongresu oraz pozwolił przeprowadzić posiedzenie w budynku parlamentu. Ukrainki na Kongresie były wyjątkowo aktywne. Keller i Zarchij brały udział w posiedzeniach ogólnych i pracach komitetów. Dawały oficjalne sprawozdania o sytuacji Ukrainy i ukraińskich kobiet, które weszły do opublikowanych protokołów. Skłoniły Międzynarodowy Czerwony Krzyż do zbadania, jakiej pomocy medycznej potrzebuje Ukraina. Tym sposobem działalność Ukrainek w strukturach Międzynarodowej Ligi Kobiet przyniosła duże efekty. Nawet wtedy, kiedy wspólnota międzynarodowa przestała słyszeć głos Ukrainy, głos ten przejawiał się w organizacjach kobiecych²⁷.

W maju 1923 roku odbył się Kongres Międzynarodowego Związku Sufrażystek. Był to pierwszy Kongres po upadku Ukraińskiej Republiki Ludowej. Dlatego forum to było dla Ukrainek wyjątkowo ważne. Postawiły sobie dwa cele: ogłoszenie światu żądania niepodległości oraz utrzymanie pozycji Ukrainy jako oddzielnego, niezależnego podmiotu na arenie międzynarodowej. Na Kongresie było reprezentowanych 45 narodów, a aktualność kwestii kobiecej dawała podstawy oczekiwać na tak bardzo potrzebny Ukrainkom rozgłos w prasie. Staraly się one utrzymać kwestię ukraińską w centrum uwagi, próbując uzyskać

²⁶ 18 września 1934 roku członkiem Ligi Narodów został Związek Radziecki. Było to efektem reorientacji w latach trzydziestych polityki zagranicznej na państwa dawnej Ententy. ZSRR zawarł traktaty o nieagresji z Francją i Polską (w 1932 roku), nawiązał stosunki dyplomatyczne z USA (w 1933 roku), Czechosłowacją, Rumunią i Bułgarią. Jednak na skutek podpisania paktu Ribbentrop-Mołotow oraz dokonywania agresji na kolejne państwa został z Ligi Narodów wykluczony 14 grudnia 1939 roku.

²⁷ M. Bohaczewska-Chomiak, dz. cyt., s. 316

pomoc dla swojego narodu a przede wszystkim dla dzieci i ofiar wojny. Szczególnie szeroki rozgłos uzyskało przemówienie Sofiji Rusowej²⁸, która zwróciła uwagę na fakt, że stan kobiet w Związku Radzieckim uległ pogorszeniu.

Na kolejnych kongresach dochodziło do konfliktów między Ukrainkami i Polkami. Ukrainki protestowały przeciwko zapraszaniu polskiej delegacji. Argumentowały to faktem „znęcania się Polaków nad Ukraińcami w Zachodniej Ukrainie”²⁹ oraz łamaniem praw mniejszości ukraińskiej w Polsce³⁰. Konflikt ten ciągnął się przez całe lata. Dzięki wysiłkom czeskich działaczek została założona organizacja kobieca zrzeszająca Słowianki. W 1927 roku w Pradze założono Wspólnotę Kobiet Słowiańskich. Jej celem była działalność na rzecz lepszego porozumienia między Słowiankami oraz obrony ich praw. Jednak konflikt narastał i widoczna była wyraźna wzajemna niechęć. Czeska feministka Frantiszka Plaminkowa próbowała pośredniczyć między Polkami i Ukrainkami. Mimo jej wysiłków, nie udało się poskromić konfliktów. Antypolska postawa Miłeny Rudnyckiej oraz jej wybór na przewodniczącą Związku Ukrainek spowodowały, iż Ukrainki nie zostały zaproszone do członkostwa we Wszechsłowiańskim Zjednoczeniu Kobiet założonym przez Polki w Warszawie w czerwcu 1931 roku.

W tym czasie Międzynarodowa Rada Kobiet przyjęła rezolucję o tym, aby w celu utrzymania stabilności organizacyjnej w strukturach pozostały organizacje, które reprezentują państwo i mają poparcie rządów. W 1925 roku na kongresie w Waszyngtonie pozbawiono członkostwa Rosję i Ukrainę. Decyzja ta spotkała się z protestem i została zaskarżona na kolejnym kongresie w 1930 roku w Wiedniu. Problem jednak nigdy nie został wyjaśniony. W 1928 roku po wyborach w Polsce Rudnycka weszła do Sejmu, a Krysilewka do Senatu³¹. Tym sposobem starania Ukrainek do uczestniczenia w międzynarodowych zjazdach nabrały ponownie podstaw. Ich działalność skupiła się przede wszystkim na walce o prawa mniejszości ukraińskiej w Polsce³².

²⁸ Sofija Rusowa (1856–1940) – zasłużona pedagog, nauczycielka, opozycjonistka, więziona za rewolucyjne działania w czasach caratu. Brała udział w pracach Centralnej Rady (1917–1919). Zmuszona do emigracji, na stałe zamieszkała w Pradze. Reprezentowała Ukrainki i Ukrainę na międzynarodowych kongresach i konferencjach.

²⁹ M. Bohaczewska-Chomiak, dz. cyt., s. 323.

³⁰ Głównymi argumentami były tutaj: program endecji, który dążył do asymilacji Ukraińców, oraz zakaz założenia Uniwersytetu Ukraińskiego we Lwowie.

³¹ Ołena Lwiwna Kysilewska (1869–1956) – ukraińska działaczka społeczna, dziennikarka i pisarka, senator II i III kadencji Senatu II RP.

³² Działalnością odznaczyły się przede wszystkim Rudnycka i Rusowa, które na Międzynarodowych Kongresach Mniejszości Narodowych zwracały uwagę na sytuację Ukraińców w Polsce, efektem czego była nagana Ligi Narodów dla Polaków w 1934 roku.

Tragiczna sytuacja polityczna Ukrainy w latach trzydziestych spowodowała, że działaczki zdegradowały na dalszy plan kwestię kobiecą. Ich uwaga od roku 1933 skupiła się przede wszystkim na problematyce Wielkiego Głodu na Ukrainie (1932–1933). Zajął się drukiem i kolportażem broszur informacyjnych. Zawiadomiły również kongres Ligi Narodów, która uznała głód, jednak zaznaczyła, że może go rozpatrywać jedynie w aspekcie humanitarnym, a nie politycznym.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce największymi mniejszościami narodowymi byli Ukraińcy, Żydzi, Białorusini i Niemcy. W Sejmie Ustawodawczym oraz pięciu kadencjach Sejmu i Senatu II RP w ławach poselskich i senatorskich zasiadło w sumie 21 kobiet. Stanowiły one 1-5 % składu parlamentarnego³³. Wśród nich znalazły się trzy przedstawicielki mniejszości narodowych. Dwie Ukrainki: Milena Rudnycka i Ołena Kysiłewska oraz jedna Żydówka – Róża Melcerowa. Zabrakło Niemek i Białorusinek. Nie bez znaczenia jest fakt, że wszystkie parlamentarzystki pochodziły z Galicji, gdzie prężnie rozwijał się ruch kobiecy ściśle powiązany z działalnością społeczną, wydawniczą i narodową. Rudnycka i Kysiłewska należały do Związku Ukrainek we Lwowie, Róża Melcerowa była przewodniczącą syjonistycznej organizacji kobiecej WIZO³⁴ i radną Lwowa³⁵.

Zarówno Rudnycka, jak i Kysiłewska weszły do parlamentu z ramienia Ukraińskiego Zjednoczenia Narodowo-Demokratycznego³⁶. Partia ta miała charakter centroprawicowy i była największym legalnie działającym ukraińskim ugrupowaniem politycznym w II Rzeczypospolitej. Głównym celem UNDO była walka o niepodległe państwo ukraińskie i obrona praw ukraińskiej mniejszości w II RP. Członkowie ugrupowania kierowali pracami Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej. W wyborach w roku 1928 UNDO uzyskała 26 mandatów poselskich i 9 senatorskich. W kolejnych wyborach w roku 1935 i 1938 po 23 mandaty³⁷.

Milenie Rudnyckiej poświęcono na Ukrainie wiele publikacji. Znacznie więcej niż Ołenie Kysiłewskiej. Najważniejszą z nich jest zredagowana przez Martę Bohaczewską-Chomiak *Ołena Rudnycka. Artykuły, listy, dokumenty*. Autorka za dewizę życia Rudnyckiej uznaje fragment jej listu do Sofii Rusowej:

³³ S. Walczewska, *Stulecie kobiet w parlamentach europejskich*, Kraków 2006, s. 8.

³⁴ WIZO – Women's International Zionist Organization.

³⁵ *Polski słownik judaistyczny*, pod red. Z. Borzymińskiej i R. Żebrowskiego, t. 2, Warszawa 2003, s. 127.

³⁶ УНДО – Українське Національно-Демократичне Об'єднання.

³⁷ R. Tomczyk, *Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1925–1939*, Książnica Pomorska, Szczecin 2006, ss. 15-23.

„Ви знаєте Достойна, Дорога Пані, що я маю сміливість казати людям те, що думаю, що я ніколи не вагаюсь робити собі ворогів, якщо цього вимагає моя внутрішня правда”³⁸.

Milena Rudnycka urodziła się 15 lipca 1892 roku we wsi Zborowo w dzisiejszym obwodzie tarnopolskim. Była w grupie pierwszych dziewcząt, które kształcone były według nowego programu gimnazjalnego i jedną z nielicznych Galicjanek z wyższym wykształceniem³⁹. Zanim zaangażowała się w działalność społeczną i polityczną, wykładała na Wyższych Kursach Pedagogicznych we Lwowie. Ważnym etapem w jej życiu była działalność w ruchu kobiecym. Rudnycka nie odżegnywała się od idei feministycznych. Była jedną z najbardziej zasłużonych kobiet pracujących na rzecz Związku Ukrainek. W 1934 roku współorganizowała Kongres Kobiet w Stanisławowie, w latach 1935–1939 redagowała pismo „Жінка”. Gazetę uznano za oficjalny organ lwowskiego oddziału Związku Ukrainek. Główne cele opublikowano w artykule *Презмишлення над часописом*, w którym wskazano m.in. na konieczność łączenia idei feminizmu i nacjonalizmu⁴⁰.

Analizując biografię Mileny Rudnyckiej, można dojść do wniosku, że była bardzo ambitnym politykiem. Swoimi kwalifikacjami, wiedzą i doświadczeniem nie ustępowała kolegom z ław poselskich. Głównym celem, do którego dążyła była „самостійна, незалежна, соборна, демократична Україна”⁴¹. Do Sejmu Milena Rudnycka dostała się w 1928 roku. Była posłanką niepokorną. Nie dawała się podporządkować dyscyplinie partyjnej. Wyrzista indywidualność przysparzała Rudnyckiej wielu wrogów. Wśród nich byli przede wszystkim Polacy, ale również ukraińscy nacjonałiści. Choć Jewhen Konowalec był jej przyjacielem, to jednak krytykowała go otwarcie za podżeganie do walki z Polakami. Uważała, że niszczy to ukraińską młodzież i uniemożliwia dalszy rozwój. Sama walczyła w Sejmie o otwarcie ukraińskiej wyższej uczelni we Lwowie⁴².

Jako posłanka II i III kadencji Sejmu wslawiła się przede wszystkim antypolską postawą i petycjami wysyłanymi do Ligii Narodów. Rudnycka z dużym poświęceniem działała na rzecz sprawy ukraińskiej. W 1930 roku, po tzw. częściowych wystąpieniach UWU-OUN⁴³ (liczne podpalenia, dewastacje), War-

³⁸ В. Борисенко, *Українки в історії*, Київ 2006, s. 124.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ С. Кость, *Жіноча преса*, http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vlnu/Jur/2007_30/Vi-snyk%2030_P2_02_Kost.pdf, (31 października 2011).

⁴¹ *Українки в історії*, s. 127.

⁴² Tamże.

⁴³ УВО – Українська військова організація; ОУН – Організація українських націоналістів.

szawa zdecydowała się na rozwiązania siłowe. Rozpoczęte we wrześniu represje przybrały brutalny, krwawy charakter. Zamykano ukraińskie placówki szkolne i gospodarcze. Spowodowało to liczne protesty i oskarżenia pod adresem rządu⁴⁴.

Milena Rudnycka czynnie zaangażowała się w akcję petycyjną do Ligii Narodów. Pierwszą petycję wysłała 31 grudnia 1930 roku. Podpisało się pod nią 21 parlamentarzystów ukraińskich. Zawierała drobiazgowo opisy działań pacyficyzycznych w poszczególnych powiatach i spis instytucji, które poniosły straty. Postulowano interwencję Ligii Narodów w tej sprawie. Druga petycja Rudnyckiej wystosowana 20 stycznia 1931 roku nie została przyjęta, gdyż uznano, że jest ona uzupełnieniem pierwszej. Trzecie pismo, nadesłane do Sekretariatu Generalnego 4 lutego, dotyczyło uwiezienia posłów ukraińskich w Brześciu. Rudnycka postulowała wdrożenie śledztwa dotyczącego pogwałcenia konstytucji, które nastąpiło jej zdaniem wraz z osadzeniem w więzieniu wojskowym osób podlegającym jurysdykcji cywilnej⁴⁵.

Zaangażowanie Rudnyckiej uwidacznia się przede wszystkim w osobistym monitorowaniu losów petycji w Genewie oraz tygodniowym pobycie w Londynie, gdzie wygłosiła referat w jednej z sal komisyjnych Izby Gmin, odbyła szereg spotkań z brytyjskimi deputowanymi i udzieliła wielu wywiadów. Podkreślała, że dalekosiężnym celem jej środowiska politycznego jest budowa demokratycznej, w pełni niezależnej Ukrainy, natomiast celem doraźnym wyegzekwowanie od Polski jej zobowiązań wobec ukraińskich obywateli państwa⁴⁶.

Do nerwowych reakcji doprowadziła ławy rządowe swoim przemówieniem na Kongresie Mniejszości Narodowych w Genewie pod koniec sierpnia 1931 roku. Oskarżyła wówczas Warszawę o prowadzenie eksterminacyjnej polityki wobec swych ukraińskich obywateli. Do konfliktów dochodziło również w międzynarodowych organizacjach kobiecych, do których należały Polki i Ukrainki. Na przykład na kongresach Międzynarodowego Związku Kobiet⁴⁷. Ukrainki protestowały przeciwko zapraszaniu na nie polskiej delegacji. Argumentowały to faktem „znęcania się Polaków nad Ukraińcami w Zachodniej Ukrainie” oraz łamaniem praw mniejszości ukraińskiej w Polsce. Konflikt ten ciągnął się przez całe lata. W 1927 roku w Pradze założono Wspólnotę Ko-

⁴⁴ J. Hrycak, *Historia Ukrainy 1772–1999. Narodziny nowoczesnego narodu*, Lublin 2000.

⁴⁵ Марта Богачевська-Хомяк, Мирослава Дядюк, Ярослав Пеленський, Мілена Рудницька, *Статті, листи, документи. Збірник документів і матеріалів про життя, суспільно-політичну діяльність і публіцистичну творчість Мілени Рудницької*, Львів 1998, ss. 144-147.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ International Women Suffrage Alliance.

biet Słowiańskich. Jej celem była działalność na rzecz lepszego porozumienia między Słowiankami oraz obrony ich praw. Jednak konflikt narastał. Czeska feministka Frantiszka Plaminkowa próbowała pośredniczyć między Polkami i Ukrainkami. Mimo jej wysiłków nie udało się poskromić wzajemnej niechęci. Antypolska postawa Mileny Rudnyckiej oraz jej wybór na przewodniczącą Związku Ukrainek spowodowały, iż Ukrainki nie zostały zaproszone do członkostwa we Wszechsłowiańskim Zjednoczeniu Kobiet, założonym przez Polki w Warszawie w czerwcu 1931 roku⁴⁸. Bezkompromisowość Mileny Rudnyckiej doprowadziła do ataków na nią i Związek Ukrainek ze strony UNDO, OUN i przedstawicieli GIKA⁴⁹. Ostatecznie wystąpiła ona z UNDO w 1935 roku.

W 1938 roku decyzją rządu polskiego Związek Ukrainek został zamknięty. We Lwowie rozpoczęły się protesty, po których decyzję cofnięto. W tym czasie grupa kobiet z Mileną Rudnycką i Oleną Kysilewską na czele założyło ugrupowanie polityczne Drużyna Księżnej Olgi⁵⁰, które działało do wybuchu II wojny światowej⁵¹.

Drugą Ukrainką, która weszła do parlamentu z ramienia UNDO była Olena Kysilewska. Była ona senatorką II i III kadencji. Urodziła się w 1869 roku na Tarnopolszczyźnie. Na temat jej działalności opublikowano znacznie mniej materiałów. Aktywność Kysilewskiej przejawiała się przede wszystkim na polu społecznym i działalności na rzecz ruchu kobiecego. Była również bardzo zaangażowana w działalność wydawniczą w Galicji, gdzie redagowała dwa pisma. Wydawanego w 1912 roku „Жіночого діла” i wydawanej w latach 1925–1939 „Жіночої долі”⁵². Olena Kysilewska, podobnie jak Milena Rudnycka, łączyła idee feminizmu z nacjonalizmem. Z ruchem kobiecym związana była od początku jego istnienia. Jako piętnastolatka uczestniczyła w zjeździe kobiet w Stanisławowie w 1884 roku, gdzie założono pierwszą ukraińską organizację kobiecą Towarzystwo Kobiet Ruskich⁵³. Do Senatu dostała się w 1928 roku. Działalność polityczną pojmowała bardzo szeroko. Nie tylko zasiadała w ławach senatorskich, ale również działała społecznie. W ciągu dwóch kadencji odwiedziła większość wsi zachodniej Ukrainy, gdzie zakładała organizacje ko-

⁴⁸ Богачевська-Хом'як Марта, *Білим по білому. Жінки в громадському житті України 1884–1939*, Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, Edmonton 1988, ss. 120–122.

⁴⁹ ГІКА – Генеральний інститут Католицької Акції.

⁵⁰ ДКО – Дружина Княгині Ольги.

⁵¹ Мілена Рудницька, *Статті, листи, документи*, ss. 20–21.

⁵² Степан Кость, *Жіноча преса*, http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vlnu/Jur/2007_30/Vi-snyk%2030_P2_02_Kost.pdf, (31 października 2011).

⁵³ Organizacja założona przez Natalię Kobryńską. Pierwsza organizacja o świeckim charakterze.

biece i spółdzielnie pracownicze⁵⁴. Na posiedzeniach Senatu poruszała kwestie związane z łamaniem praw Ukraińców, głównie zaś z wycofaniem języka ukraińskiego ze szkół. W wystąpieniu dotyczącym uchwalenia budżetu Ołena Kysiłewska postulowała konieczność finansowania ukraińskich szkół z budżetu państwa oraz stworzenia szkół zawodowych dla ukraińskiej młodzieży⁵⁵.

Kadencje obu parlamentarzystek zakończyły się w 1935 roku. W kolejnych wyborach w 1935 i 1938 roku w ławach poselskich i senatorskich nie zasiadły już żadne Ukrainki, ani przedstawicielki innych mniejszości narodowych. Zmniejszyła się również ilość Polek. W obu kadencjach było ich zaledwie sześć. Milena Rudnycka i Ołena Kysiłewska wróciły do Lwowa i kontynuowały pracę, która miała doprowadzić do ziszczenia wizji niepodległej, zjednoczonej i niezależnej Ukrainy, w której kobiety i mężczyźni cieszyliby się równą pozycją społeczną. Wizja ta nie spełniła się. Obie zmarły na emigracji. Kysiłewska w 1956 roku w Ottawie, zaś osamotniona Rudnycka w 1976 roku w Monachium.

W 1934 roku w Stanisławowie odbyły się obchody pięćdziesiątej rocznicy założenia przez Natalię Kobryńską Zgromadzenia Kobiet w Galicji. Najważniejszą decyzją było powołanie Światowego Związku Ukrainek, w którego skład miały wejść Związek Ukrainek Lwowa, Związek Ukrainek na Wołyniu, Bukowinie i Zakarpaciu, Związek Ukraińskich Emigrantek Polsce oraz Ukraińskiej Ligi Kobiet w USA i Kanadzie.

Niestety, działalność wszystkich organizacji kobiecych oraz periodyków wraz z ustanowieniem na Ukrainie władzy radzieckiej została zawieszona.

Sofija Rusowa (1856–1940),
ukraińska emancypantka,
portret (XIX w.)

⁵⁴ Одинак Вікторія, *Олена Кисілевська у боротьбі за жіночу волю*, <http://h.ua/story/150564/> (25 lutego 2012).

⁵⁵ Бармак Микола, Гулей Н. *Олена Кисілевська: біографія, спомини, виступи, статті*. Тернопіль, 1999, с. 80.